
<https://doi.org/10.31392/VAN-2024.47-48.35>
УДК 327.[(560):(1-622)]«2002/2020»

ПОЛІТИКА ТУРЕЧЧИНИ В БАЛКАНСЬКОМУ РЕГІОНІ: ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ (2002 – 2020 РР.)

Моціяка Ольга Петрівна

аспірантка,

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», м. Київ

e-mail: olgam1995@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0891-3958>

***Анотація.** У статті досліджуються основні особливості та здобутки політики Туреччини на Балканах за період правління Партії справедливості і розвитку протягом 2002 – 2020 рр. Аналізується значення балканського вектору зовнішньої політики Турецької Республіки у становленні її як одного з найвпливовіших центрів сили у Східному Середземномор'ї та Південній Європі. Розглянуті всі аспекти впливу Туреччини на Балканах протягом трьох різних періодів політики Партії справедливості і розвитку в контексті геополітичних, економічних, культурних та соціальних зв'язків між Туреччиною та країнами Балканського регіону. Робиться висновок, що сьогодні Балкани є пріоритетом зовнішньої політики Анкари, що відповідає її стратегічним планам.*

***Ключові слова:** Туреччина, Балкани, ПСР, неоосманізм, м'яка сила, консервативна демократія, Ахмет Давутоглу.*

Постановка проблеми. Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що ми розглядаємо Туреччину як одного з економічних та політичних партнерів, співпраця якою набула характеру стратегічного співробітництва. Особливого значення набуває дослідження зовнішньополітичного курсу Анкари за період з 2002 р. і донині, тобто за час правління Партії справедливості і розвитку на чолі з нинішнім президентом Туреччини Реджепом Тайїпом Ердоганом. Саме за цей час Турецька Республіка перетворилася на одного з найвпливовіших політичних акторів на Близькому Сході, Східному Середземномор'ї, Балканах та інших ключових регіонах. Важливою складовою стратегії Туреччини є неупинне збільшення свого впливу на Балканах, які перетворилися в період правління Партії справедливості і розвитку на ключовий напрямок політики. Зовнішньополітична програма Анкари на 2020 р. проголошує Туреччину «невід'ємною частиною Балкан з історичної, географічної та соціально-культурної точок зору» [The official site of Turkish Ministry of Foreign Affairs, 2020].

Метою статті є всебічне вивчення основних напрямків зовнішньої політики Туреччини на Балканах у 2002 – 2020 рр., аналіз основних етапів такої політики, її механізмів та форматів, досягнутих результатів та перспектив. Об'єктом є зовнішня політика Туреччини щодо країн Балканського регіону у 2002 – 2020 рр.

Методологічною основою статті є такі принципи: історизм, об'єктивність, систематичність. Відповідно до принципу історизму, ми врахували всі соціально-економічні, політичні та культурні умови міжнародних відносин у період з 2002 р. по 2020 р. Принцип об'єктивності був реалізований шляхом всебічного аналізу

сукупності джерел, а систематизація під керівництвом до розгляду Балкан як єдиного політичного та економічного простору та всеосяжності. Що стосується самих методів, ми використовували історико-генетичний. Це дозволяє максимально наблизитись до відтворення реальної історії об'єкта.

Історіографічний огляд. Існує значна кількість літератури на цю тему, але вона видається за кордоном. Зовнішня політика Туреччини щодо Балкан була предметом уваги турецьких вчених та аналітичних центрів, дослідників з Балкан, американських та західноєвропейських аналітичних центрів та низки російських істориків. Фундатором цієї теми є турецький політик А. Давутоглу. У своїй роботі «Стратегічна глибина» він окреслює своє стратегічне бачення Туреччини в новому постбіполярному світі. А. Давутоглу стверджує, що Туреччині слід відводити роль наддержави, і що Балкани мають особливе значення для досягнення цієї мети. Це пов'язано з поняттям «неоосманізм» (а саме посиленням політичного впливу в Туреччині в країнах, які раніше входили до складу Османської імперії), яке почало втілюватися в життя в 2009 р. На його думку, Туреччина має всі ресурси для це: зручне географічне розташування, населення та багато іншого. Ось чому Давутоглу наголошує, що Туреччині потрібно повернутися до імперського минулого та використати власний багатий досвід.

Що стосується інших робіт, тут можна виділити наступне: з турецької історіографії – Б. Демірташ (2013), О. Дурсун-Озканца (2013), А. Айдінташбаш (2019), Б. Дуран (2020), з Балкан – А. Врачич (2016), В. Вуксанович (2017), від американської – Р. Х. Лінден (2017), К. П. Кларке (2020).

З часу здобуття незалежності Україна розробила власну школу вивчення зовнішньої політики Туреччини в сучасних умовах. У цей час було захищено кілька дисертацій з зовнішньої політики Туреччини (Н. Мхитарян, Є. Габер, М. Воротнюк, О. Мощенко та інші). Водночас слід зазначити, що не існує систематичних, всебічних досліджень щодо такого важливого вектора зовнішньої політики Туреччини, як Балкани, особливо в сучасний період. Це наукова новизна нашої статті.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Балканський регіон є пріоритетом для Туреччини через її політичні, економічні та географічні перспективи, а також через глибокі історичні, культурні та гуманітарні зв'язки з ним. На думку радника президента Туреччини І. Каліна, «неможливо зрозуміти мистецтво, культурне, релігійне та політичне життя османів без урахування колосального внеску письменників, науковців та політиків балканського походження» [Kalin].

Мабуть, найважливішим є релігійно-етнічний фактор. На півострові живе понад півтора мільйона балканських турків. У свою чергу, в самій Туреччині проживає 10 мільйонів турків балканського походження та 4-10 мільйонів людей з Балкан. Таким чином, будь-яка криза на Балканах тісно впливає на Туреччину, тому підтримка миру та стабільності в регіоні є життєво важливими для країни.

Отже, посилена увага Туреччини до Балканського регіону сягає Середньовіччя. У XV столітті Османська імперія завоювала такі країни, як Сербія (1459), Боснія (1463), Албанія (1478) та Герцеговина (1482) [Stoun, 2011, с. 64]. Турецьке панування тут тривало до початку ХХ ст., а подекуди – до кінця Першої світової війни. Після розпаду Османської імперії в 1918 р. Була утворена Турецька республіка на чолі з М. Кемалем (Ататюрком). Президент проголосив

республіканізм і секуляризм основними принципами нової держави, максимально відступивши від політики султанів [Ганіюглу, 2018, с. 143]. Таким чином, до початку XXI ст. інтерес Туреччини до Балкан залишався в минулому.

Загалом історики та політологи виділяють три етапи розвитку турецької політики на Балканах за період правління Партії справедливості і розвитку (ПСР) [Aydıntaşbaş]. Перший розпочався в 2002 р. і тривав до 2009 р. Саме з цього періоду відбуваються зміни у зовнішній політиці країни. У 2002 р. ПСР, очолювана чинним президентом Р. Т. Ердоганом, перемогла на парламентських виборах. Вона позиціонувала себе як консервативна, так і орієнтована на Захід, тобто партія виявила бажання приєднатися до Європейського Союзу (ЄС). Уряд відмовляється від кемалістської політики, Туреччина перестає бути світською державою і змінює свою мирну зовнішню політику. Протягом 2002 – 2008 рр. Туреччина активно брала на себе роль посередника у вирішенні регіональних конфліктів у Чорноморсько-Каспійсько-Близькосхідному регіоні [Mitrović, с. 8].

Офіційна концепція ПСР називалася «консервативною демократією». Цей підхід стверджував, що політика Туреччини повинна базуватися на принципах примирення, толерантності та інтеграції. Основними цілями цього були подолання фінансових криз, сприяння економічній лібералізації та відповідність нормам Європейського Союзу [Duran, Kanat (ed.), 2020, с. 11]. Загалом зовнішньополітичний підхід ПСР на той час полягав у підтримці та поліпшенні відносин із сусідніми країнами, що отримало назву «Нульові проблеми з сусідами». Цю концепцію розробив Ахмет Давутоглу, тодішній професор Університету Бейкента [Kalin]. Він зазначив, що доля балканського регіону повинна бути «або історією успіху, або історією невдачі», і «або Балканський регіон буде центром усього, або він стане жертвою всього» [Popp].

У цей період ПСР цікавилася Балканами, але вони не були головним об'єктом її зовнішньої політики. Перш за все, відносини з цим регіоном будувалися крізь призму вступу до ЄС. Цю думку відстоює Д. Стоянович. Він вважає, що завдяки економічному впливу Туреччина прагнула захопити владу над потенційними членами ЄС, щоб сприяти власному вступу. Дійсно, торгівля з цим регіоном розвивалась найактивніше: із загального обороту в 2000 р. в 3 млрд. доларів до 17,7 млрд. доларів у 2008 р. Турецькі компанії побудували найбільше університетське містечко на Балканах у передмісті Сараєво, Боснія. Банки надали 85% позик на будівництво шосе через Сербію для турецького транзиту товарів до ЄС [Stojanović].

Натомість А. Врачич наголошує на детермінованості географічного фактора в політиці Туреччини щодо Балкан протягом 2002–2009 рр. За словами вченого, концепція Давутоглу передбачала підвищений інтерес до країн, населених турками або людьми турецького походження, до яких належав цей регіон. Дотримуючись ідеології спільноти «споріднених», Туреччина намагалася закріпитися на Балканах, як це було багато років тому [Vračić, 2016, с. 9].

Початок другого етапу знаменується призначенням А. Давутоглу на посаду міністра закордонних справ. Вступивши на посаду в 2009 р., політик почав реалізовувати концепцію «неоосманізму». Основною метою цієї доктрини є об'єднання тюркомовних народів в одне міжнародне співтовариство на основі існування спільних історичних, релігійних та культурних цінностей [Davutoglu]. Таким чином, держава починає проводити активну дипломатичну політику щодо

країн, де проживали турки або особи турецького походження. Ось чому Туреччина знову звертає пильну увагу на Балкани.

У своїй головній праці «Стратегічна глибина» А. Давутоглу стверджував, що Анкара повинна будувати свою політику на Балканах, спираючись на боснійців та албанців, дві основні мусульманські групи в регіоні. Він розглядав тісніші стосунки з цими громадами як ключ до розширення впливу Туреччини в регіоні. На практиці А. Давутоглу також встановив контакти з Македонією та Сербією [Aydıntaşbaş]. На думку С. Л. Пікереса, Боснія і Герцеговина була ідеальною «лабораторною твариною», де Туреччина перевіряла свою зовнішню політику. Говорили, що Туреччина буде звертатися до всього, що відбувалося в цій країні, як до внутрішнього питання Туреччини, як до питання, за яке вона відчувала відповідальність [Riquer, 2014, с. 22].

У той час Туреччина почала застосовувати політику «м'якої сили» щодо Балкан. Це означає, що влада не може бути визначена лише за допомогою традиційних військових прийомів. Медіа, мистецтво, туризм, освіта та торгівлі відносини стали новими засобами цього [5, с. 249]. Ось чому до 2012 року на Балканах діяло 10 культурних центрів ім. Юнуса Емре: в Албанії, Боснії та Герцеговині, Косово, Македонії та Румунії. Варто зазначити, що Асоціація ім. Юнуса Емре не лише проводила курси турецької мови, але й організовувала інші культурні заходи. Подекуди також було широко поширене викладання турецької мови в школах. Поняття «м'якої сили» також було реалізоване через засоби масової інформації (наприклад, канал TRT Avaz) [Demirtaş, 2013, с. 176-177].

А. Давутоглу наголосив на необхідності єдності на Балканах двох елементів: регіональна власність на проекти, спрямовані на зміцнення співпраці, та «регіональний розум», заснований на сімейному підході [Riquer, 2014, с. 21]. Таким чином, крім культурних, Туреччина продовжувала підтримувати і розвивати міцні економічні зв'язки з регіоном. Раніше щорічний відтік прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до Туреччини на Балкани здійснювався майже виключно до Болгарії та Румунії. З 2009 р. були відкриті інші економічні канали. Наприклад, лише в 2007 р. Албанія отримала 42,2% усіх прямих ПІІ з Туреччини. У 2010 р. Боснія і Герцеговина стала найбільшою країною-реципієнтом ПІІ в регіоні. А в 2015 р. Косово посіло Туреччину на 2 місці серед інвесторів [16, с. 12].

Іншим вектором зовнішньої політики Туреччини на другому етапі було вирішення локальних конфліктів на Балканах. У 2009 р. Анкара ініціювала об'єднання боснійських сербів, хорватів та мусульман для вирішення важливих питань. Через рік Туреччина уклала тристоронній союз із Сербією та Боснією для вирішення цих проблем. Однак, на думку А. Айдінташбаша, суттєвим недоліком у цьому напрямку було те, що Давутоглу та ПСР ігнорували невдоволення певних балканських країн своїм колоніальним минулим. За винятком Боснії, решта досить негативно ставляться до століть османського панування. Туреччина просто покладалася на тугу за імперією. Однак Анкара продовжувала підтримувати інтеграцію балканських країн до інституцій ЄС та НАТО і залишалася для них важливим союзником.

Третій і завершальний етап політики Туреччини на Балканах починається в 2016 р. з відставки А. Давутоглу. Відтоді президент Р. Т. Ердоган (обраний на цю посаду в 2014 р.) почав застосовувати більш прагматичний підхід до зовнішніх

відносин. Він скасовує візи для ряду держав регіону – Македонії, Албанії, Чорногорії, Боснії та Герцеговини, Хорватії. Туреччина зменшила темпи своєї регіональної діяльності та дипломатичних ініціатив, одночасно розширюючи економічні зв'язки [Aydıntaşbaş].

Така політика вплинула на темпи економічного співробітництва між країнами. Інтенсивність торгівлі між балканськими країнами та Туреччиною значно зросла. У 2017 р. частка в загальному товарообігу між країнами Західних Балкан та Туреччиною була найвищою в Косово (8,8%) та найнижчою в Сербії (2,9%). Через різні торгово-промислові палати, такі як Рада з питань зовнішньоекономічних відносин, Анкара активно заохочує торгівлю та інвестиції в цьому регіоні. ПІІ Туреччини в Сербію та Македонію зросли більш ніж учетверо в період з 2007 по 2020 рік, зосереджуючись головним чином на секторах будівництва, інфраструктури та виробництва. Турецькі банки також належать до найбільших банків Албанії, Косово та Македонії [Науке, с. 9-10].

На третьому етапі відносини Туреччини з Балканами стають набагато тіснішими. Р. Т. Ердоган почав налагоджувати особисті зв'язки з керівниками цих країн. Наприклад, він запросив їх у жовтні 2018 р. відкрити аеропорт у Стамбулі. Тоді прибули президенти Албанії, Косово, Македонії, Боснії, Болгарії та Сербії. Цікаво також, що коли балканські лідери або навіть їхні сім'ї приїжджають до Туреччини, вони отримують VIP-лікування та різні послуги високого рівня [Aydıntaşbaş]. Однак Анкара не бере участі у внутрішній політиці регіону.

Що стосується інструментів «м'якої сили», культурні центри ім. Юнуса Емре залишаються такими. Їх програми включають стипендії, мовні курси та проекти реконструкції. Не останню роль відіграє популяризація турецької культури через кіно, а саме серіали (особливо «Величне століття», який мав шалений успіх на Балканах). До речі, на мою думку, згаданий серіал може бути прихованою пропагандою славного імперського минулого.

Що стосується ЄС, то, за словами М. Хайке, балканські країни можуть нарешті звернути свою увагу на Туреччину, якщо вступ до Союзу є дуже складним. Нещодавно уряди багатьох країн регіону висловили підтримку Анкарі в її ролі в контролі над перевезенням біженців до Європи [Науке, с. 7]. Тим не менше, Ч. Тамер вважає, що політична інтеграція Туреччини з Балканами може відбуватися лише за допомогою можливої Балканської організації економічного співробітництва, яка буде створена під керівництвом Туреччини в довгостроковій перспективі. З цією метою Туреччина повинна залучитися до посередницької та човникової дипломатії для вирішення проблем між балканськими країнами [Tamer].

Зараз Туреччина швидко встановила свою власну марку дипломатії під час пандемії коронавірусу, включаючи постачання медичних матеріалів та плани довгострокової співпраці у галузі медичного обладнання. Звичайно, вона постачає більшу частину медичного обладнання на Балкани, а також в африканські країни. За словами М. Періні, дипломатична мета таких дій очевидна: використовувати пандемію для підтримки країн, що потребують цього, та покращення іміджу Туреччини на міжнародній арені [Pierini].

Висновки. Таким чином, Балкани представляли великий інтерес для Туреччини ще з середньовіччя. Розпад Османської імперії та приход до влади демократичних сил призвели до того, що Анкара майже вісімдесят років не звертала

уваги на цей регіон. Країни відновили зв'язки лише на початку XXI ст. Дослідники виділили три етапи політики Анкари щодо Балканського регіону з 2002 року: а) 2002 – 2009 рр.; б) 2009 – 2016 рр.; в) 2016 – 2020 рр. Можна стверджувати, що такий поділ зумовлений насамперед внутрішньополітичними змінами в Туреччині, а саме: перемогою на парламентських виборах ПСР, призначенням А. Давутоглу на посаді міністра закордонних справ та його відхід від влади. З кожним періодом Анкара налагоджувала тісніші відносини з регіоном і дедалі більше намагалася отримати на нього вплив. Основними способами для цього є торгівля, політика «м'якої сили» та підтримка балканських держав у їх прагненні вступити до НАТО та ЄС. Сьогодні Туреччина продовжує тримати руку на пульсі цього регіону. Дослідники припускають, що в майбутньому може сформуватися нове економічне та політичне співтовариство, на противагу ЄС, до якого увійдуть Балкани та Туреччина.

References

- Ганіюглу, Ш., 2018. Ататюрк: біографія мислителя. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр. Ganioglu, Sh., 2018. *Atatürk: biyografiya myslytelja [Atatürk: biography of the thinker]*. Per. O. Galenko, Kyiv. [in Ukrainian].
- Aydıntaşbaş, A. From myth to reality: How to understand Turkey's role in the Western Balkans. https://ecfr.eu/publication/from_myth_to_reality_how_to_understand_turkeys_role_in_the_western_balkans/ [in English].
- Davutoglu, A. Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political. Retrieved from: <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/04/> [in English].
- Demirtaş, B., 2013. Turkey and the Balkans: Overcoming Prejudices, Building Bridges and Constructing a Common Future, *Perceptions*, 18(2), 163-184. [in English].
- Duran, B., Kanat, K. B. (ed.), 2020. *AK Party years in Turkey: domestic and foreign policy*, Istanbul: SETA. [in English].
- Hayke, M., Radzyner, A., 2019. Western Balkans: Growing economic ties with Turkey, Russia and China, *Bofit Policy Brief*, 1. [in English].
- Kalin, I. What does Turkey want in the Balkans. Retrieved from: <https://www.dailysabah.com/columns/ibrahim-kalin/2018/06/02/what-does-turkey-want-in-the-balkans> [in English].
- Mitrovic, M. *Turkish foreign policy towards the Balkans: the influence of traditional determinants on Davutoğlu's conception of Turkey – Balkan relations*, Berlin: GeT MA Working Paper Series. [in English].
- Pierini, M. Emerging From the Pandemic, Turkey Rolls Out a More Assertive Foreign Policy. Retrieved from: <https://carnegieeurope.eu/2020/06/03/emerging-from-pandemic-turkey-rolls-out-more-assertive-foreign-policy-pub-81963> [in English].
- Piqueres, S. L., 2014. *Turkey in Bosnia and Herzegovina: by fits and starts. Soft power and public diplomacy alla turca*, Warsaw: Fundacja Kolegium Europejskie. [in English].
- Popp, M. Multikulti and the future of Turkish Balkan Policy. Retrieved from: <https://www.esiweb.org/rumeliobserver/2010/12/04/multikulti-and-the-future-of-turkish-balkan-policy/> [in English].
- Stojanović, D. Turkey uses economic clout to gain Balkan foothold. Retrieved from: <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-turkey-uses-economic-clout-to-gain-balkan-foothold-2011mar13-story.html> [in English].
- Stoun, N., 2011. *Turkey: A Short History*, Thames and Hudson Ltd. [in English].
- Tamer, C. Turkey's Return to the Heartland and Balkan Turks. Retrieved from: <https://www.ankasam.org/en/turkeys-return-to-the-heartland-and-balkan-turks/> [in English].
- The official site of Turkish Ministry of Foreign Affairs, 2020. Yılma Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız. Retrieved from: http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2020-yilma-girerkengirisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf [in English].
- Vračić, A., 2016. *Turkey's Role in the Western Balkans*, Berlin: SWP. [in English].

**TURKEY'S POLICY IN THE BALKAN REGION: FORMATION OF THE FOREIGN POLICY
COURSE AND THE MAIN STAGES OF ESTABLISHMENT (2002 – 2020)**

Olha Motsiaka

Postgraduate Student,

The State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv

***Abstract.** The article examines the main features and achievements of Turkey's policy in the Balkans during the rule of the Justice and Development Party during 2002–2020. The significance of the Balkan vector of the foreign policy of the Republic of Turkey in its formation as one of the most influential centers of power in the Eastern Mediterranean and Southern Europe is analyzed. All aspects of Turkey's influence in the Balkans during the three different periods of the Justice and Development Party's policy in the context of geopolitical, economic, cultural and social ties between Turkey and the countries of the Balkan region are considered. It is concluded that today the Balkans are a priority of Ankara's foreign policy, in line with its strategic plans.*

***Key words:** Turkey, Balkans, AKP, neo-Ottomanism, soft power, conservative democracy, Ahmet Davutoglu.*
